

ДИСКУСИИ / DISCUSSIONS

DOI: 10.54664/EOJL4304

ОСОБЕНОСТИ НА СПЕЦИАЛНИТЕ РАЗУЗНАВАТЕЛНИ СРЕДСТВА
КАТО СПОСОБ НА ДОКАЗВАНЕ В БЪЛГАРСКИЯ НАКАЗАТЕЛЕН ПРОЦЕС*Гергана Маринова*SPECIFICS OF THE SPECIAL SURVEILLANCE MEANS IN BULGARIAN
CRIMINAL PROCEDURE*Gergana Marinova*

Abstract: The article discusses the special surveillance means as established in the Bulgarian Code of Criminal Procedure (CCP). Their specifics are analysed and compared with the classical, traditional means of investigation under the CCP. In many aspects the differences are considered significant. Besides, the use of special surveillance means comes at a significant 'price'. All this justifies the conclusion that their procedural use should be ultima ratio.

Keywords: criminal procedure, means of investigation, special surveillance means.

Понятието „специални разузнавателни средства“ (СРС) е употребено за първи път в българското законодателство през 1993 г. Тогава е приет нов Закон за националната полиция (ДВ, бр. 109 от 28 декември 1993 г., отм. ДВ, бр. 122 от 19 декември 1997 г.), който в своя чл. 29 предвижда, че за предотвратяване и разкриване на престъпления от общ характер полицейските органи могат да използват специални разузнавателни средства и методи, определени със закон. Посочено е, че до влизането в сила на закона, уреждащ използването на СРС, министърът на вътрешните работи и главният прокурор издават наредба, която се обнародва в Държавен вестник (пар. 4 от преходните и заключителни разпоредби на Закона за националната полиция). Малко след този срок става факт Наредба № 12 за използ-

ването на специални разузнавателни средства (ДВ, бр. 4 от 14 януари 1994 г., попр. ДВ, бр. 5 от 18 януари 1994 г., отм. ДВ, бр. 30 от 8 април 1994 г.). Тя се прилага само няколко месеца – до влизането в сила през април 1994 на първия Закон за специалните разузнавателни средства (ДВ, бр. 30 от 8 април 1994 г.). Самият закон просъществува едва няколко години. Отменен е през 1997 г., когато е приет вторият, действащ и понастоящем Закон за специалните разузнавателни средства (ДВ, бр. 95 от 21 октомври 1997 г.).

Предшественик на СРС са негласните способности и средства, прилагани в оперативно-издирвателната дейност (ОИД) и уреждани с необнародвани подзаконови и вътрешноведомствени нормативни актове¹. Затова е съвсем естествено СРС да не възникнат като

¹ Рашков, Б. Специални разузнавателни средства. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010, с. 54, 55.

наказателнопроцесуален институт. В един по-късен момент обаче те намират своята правна уредба и в НПК. В наказателнопроцесуалното ни законодателство са въведени за първи път с измененията в НПК (отм.) през 1997 г. (ДВ, бр. 64 от 1997 г.). Според чл. 111, ал. 4 НПК (отм.) при разследването и доказването на определени престъпления могат да се използват веществени доказателствени средства, събрани по реда на ЗСРС. Действащият НПК, приет през 2005 г. (ДВ, бр. 86 от 2005 г.), в сила от 29 април 2006 г. доразвива института на СРС, като внася две съществени промени в него. Първата от тях е, че СРС са вече изрично посочени като един от способите за доказване наред с традиционните, класически такива², а втората се състои в разширяване на оперативните способности, които представляват СРС – към съществуващите са добавени три нови: контролирана доставка, доверителна сделка и разследване чрез служител под прикритие. Чрез параграф 8 от Преходните и заключителни разпоредби на новия НПК тези способности са въведени и дефинирани в Закона за специалните разузнавателни средства (чл. 10а – чл. 10в. ЗСРС).

Към настоящия момент правната уредба на СРС³ се съдържа в ЗСРС и в НПК, защото СРС се използват както в, така и извън наказателното производство. Използването им извън наказателния процес (за предотвратяване на изрично посочени тежки умишлени престъпления, както и по отношение на дейности, свързани със защитата на националната сигурност) е уредено в ЗСРС и то остава извън предмета на тази статия. НПК урежда СРС като най-новия способ на доказване в наказателното производство и именно като такива те ще бъдат разгледани в изложението по-долу.

² Чл. 136, ал. 1 НПК: „Способи на доказване в наказателното производство са разпит, експертиза, оглед, претърсване, изземане, следствен експеримент, разпознаване на лица и предмети и специални разузнавателни средства“.

³ СРС са две категории: технически средства и оперативни способности. Техническите средства са електронни и механични съоръжения и вещества, които служат за документиране на дейността на контролираните лица и обекти. Оперативните способности са: наблюдение, подслушване, проследяване, проникване, белязване и проверка на кореспонденцията и компютърната информация, контролирана доставка, доверителна сделка и разследване чрез служител под прикритие. Легални определения за всеки един от тях се съдържа в ЗСРС (чл. 5 – чл. 10в). Съдържанието им е подробно изяснено от **Рашков, Б.** Цит. съч. с. 73–127.

⁴ По тази причина се определят още и като „алтернативен способ за доказване“ – **Чинова, М.** Досъдебното производство по НПК. София: Сиела, 2013, с. 643.

По-точно, ще бъдат очертани особеностите им, които съществено ги отличават от традиционните, класически способности на доказване, което е предпоставка за по-доброто им теоретично осмисляне. В този смисъл статията ще бъде полезна най-вече за студентите по право и за тези, които поставят своите теоретични основи в областта на наказателнопроцесуалното доказване.

Особености на СРС като способ на доказване

1) СРС **не са универсален способ на доказване**, т.е. способ, приложим за разследването на всички престъпления. Могат да се прилагат само за разследването на изрично посочените в чл. 172, ал. 2 НПК тежки умишлени престъпления. Всички други способности на доказване имат универсално приложение.

2) Прилагат се **по изключение като крайно средство за събиране на доказателства** – ако съответните обстоятелства не могат да бъдат установени по друг начин или установяването им е свързано с изключителни трудности (чл. 172, ал. 2 НПК)⁴.

3) Имат **таен характер**. Лицето, спрямо което се прилагат – обвиняемият или друго лице, което още няма процесуално качество, но което се разследва във връзка с престъплението, за което е образувано наказателно производство, не знае и не бива да знае за прилагането им. В противен случай използването им е безсмислено, защото не би довело до резултат. Следва да се направи уточнението, че СРС могат да се прилагат и по отношение на свидетел с негово съгласие – чл. 123, ал. 7 и чл. 173, ал. 5 НПК. Тогава естествено те нямат таен характер по отношение на свидетеля. Двете посочени по-горе хипотези обаче са различни. Когато СРС се прилагат на ос-

нование чл. 123, ал. 7 НПК те изобщо нямат характера на способ на доказване, защото не се използват за събирането на доказателства, а единствено за опазване на живота, здравето или имуществото на защитен свидетел или на негови близки. В хипотезата на чл. 173, ал. 5 НПК СРС се използват спрямо свидетел в наказателното производство, но не с цел неговата защита, а за установяване на престъпна дейност на други лица, осъществяваща изрично посочени престъпни състави. В този случай СРС са способ на доказване и запазват тайния си характер по отношение на тези други лица.

4) СРС могат да се **прилагат непрекъснато за продължителен период от време** (в една ограничена хипотеза (чл. 12, ал. 1, т. 4 ЗСРС) срокът е 20 дни, който може да се удължи до 60; в типичните хипотези първоначалният срок е до 2 месеца, който може да се удължава до 6 месеца. Традиционните способности се прилагат в много по-ограничени периоди от време – обикновено от минути до часове. Само изготвянето на някои експертизи може да бъде по-продължителен процес (напр. настаняването за изследване в психиатрично заведение, което има за цел изготвянето на съдебно-психиатрична експертиза, е със срок до 30 дни, който може да се продължи еднократно с още толкова).

5) СРС са от естество **сериозно да навлязат в личния живот и личната неприкосновеност, да засегнат неприкосновеността на жилището и на кореспонденцията и да генерират огромна по обем информация, поне част от която не е свързана с разследваното престъпление**. Без съмнение подслушването на едно лице в продължение на 6 месеца води до събирането на сериозна информация, вкл. относно личния му живот. Същото важи и за наблюдението, проследяването, проверката на кореспонденцията и компютърната информация. Никой от другите способности на доказване не може да интервенира толкова сериозно в личната сфера на когото и да било.

6) СРС могат да **засегнат личната неприкосновеност на много по-широк кръг лица от това, спрямо което са разрешени и директно се прилагат**. В този кръг лица неизбежно попадат и такива (например роднини, приятели), които нямат нищо общо с престъпната му дейност. Класическите способности по правило не засягат лица извън това, което се подозира и разследва или е привлечено като обвиняем.

7) Именно защото имат таен характер, СРС **се прилагат само в досъдебното производство** (разбира се резултатите от тях – събраните доказателства и доказателствени средства – могат да се използват в съдебното фаза на наказателния процес). Останалите способности на доказване могат да бъдат прилагани и в съдебното производство, макар че за повечето от тях тази законова възможност на практика се оказва безсмислена. Всъщност само разпитът и експертизата намират широко приложение и в съдебния процес.

8) СРС се прилагат не от органите на досъдебното производство, а от **структури на ДАТО, ДАНС и МВР**, и не по реда на НПК, а на **друг закон – ЗСРС** (чл. 175, ал. 1 НПК).

9) За прилагането им е необходимо **предварително съдебно разрешение**, дадено от орган и по ред, които нямат аналог в наказателния процес. Няма друг способ на доказване, чието използване да се разрешава по толкова усложнена и подробно уредена процедура. Това е лесно обяснимо с посочените по-горе особености на СРС и най-вече с техния таен характер и способността им сериозно и трайно да засягат личната сфера и личната неприкосновеност на широк кръг лица⁵. Затова даването на разрешение за използване на СРС от **съд** е единственото правилно и обосновано решение. Само съдът е този независим и безпристрастен орган, осъществяващ единствено ръководно-решаващата функция, който се явява надежден гарант за основните права на участващите в наказателното производство лица⁶.

⁵ Според чл. 1, ал. 2 ЗСРС: „При използването на временно се ограничават неприкосновеността на личността и жилището и тайната на кореспонденцията и на другите съобщения“.

⁶ В литературата отдавна е изяснено, че съдът участва в досъдебното производство по две основни причини: (1) защита на основните права на участващите в процеса лица – такъв е случаят със СРС, и (2)

При останалите способи за доказване, за които е необходимо предварително съдебно разрешение (претърсване, изземване, освидетелстване при липса на писмено съгласие на освидетелстваното лице), то се дава от съдия от съответния първоинстанционен съд или от съда, в чийто район се извършва действието. Тоест всеки съдия от този съд (на практика – дежурният съдия) може да даде такова разрешение. За използването на СРС разрешение дава само *председателят* на съответния *окръжен* съд или изрично оправомощен заместник-председател⁷. Така даването на съдебно разрешение е издигнато на по-високо институционално ниво, което би трябвало да е допълнителна гаранция за вземането на правилно и законнообразно решение. До 2013 г. законодателят беше пропуснал да укаже в разпоредбата на чл. 174, ал. 1 НПК, че разрешението може да бъде дадено от председателя на *съответния* окръжен съд. Така с искане за даване на разрешение можеше да бъде сезиран председателят на който и да било окръжен съд (напр. този, за който се предполага, че е по-благоклонен, по-лесно дава разрешения), а при отказ на един – да се сезира друг или други, докато се получи разрешение. Появилата се практика в тази насока бе преодоляна през 2013 г. с изменението на чл. 174, ал. 1 НПК (ДВ, бр. 70 от 2013 г.), при което изрично се посочи, че разрешението се дава само от председателя на *съответния* окръжен съд. Той се сезира с *писмено мотивирано искане от наблюдаващия прокурор*, за което последният трябва да уведоми своя административен ръководител. Съдържанието на искането е уредено в чл. 173, ал. 2 НПК, като от особено значение е в изискването да се посочат извършените до момента действия по разследването, както и мотиви за необходимостта от прилагане на СРС, т.е. мотиви защо нужните доказателства не могат да се съберат с традиционните способности или събирането им чрез тях е свързано с

изключителни трудности. Разбира се, в искането трябва да бъде посочено и разследваното престъпление (за да може съдът да прецени дали то е от посочените в чл. 172, ал. 2 НПК), какви оперативни способности се искат, спрямо кого ще се прилагат и за какъв срок. Материалите по делото по принцип не се предоставят на съда. Ако се иска разрешение за разследване чрез служител под прикритие, се прилага декларация от служителя, че е запознат със задълженията и задачите си. В случаите, в които СРС се прилагат спрямо свидетел с негово съгласие, се прилага и писменото съгласие на лицето.

Председателят/оправомощеният заместник-председател на съда се произнася по искането с *писмено мотивирано разпореждане*, като може да поиска да му бъдат предоставени всички материали по делото, които имат отношение към информацията, съдържаща се в искането (чл. 174, ал. 4 НПК). Това е необходимо на съдията, за да провери най-вече какви действия по разследването са били извършени до момента, какви доказателства са събрани чрез тях и дали за събирането на нови доказателства е наистина наложително използването на СРС.

Ситуация на неотложност е възможна само в една хипотеза – когато става въпрос за разследване чрез служител под прикритие. Тогава разследването може да започне и без съдебно разрешение, само с разпореждане на наблюдаващия прокурор, но ако съдебно разрешение не бъде получено в 24-часов срок, разследването чрез служител под прикритие се преустановява (чл. 173, ал. 4 НПК).

След като компетентният орган даде разрешение за използване на СРС, за да започне тяхното прилагане, е необходимо и *писмено разпореждане* в този смисъл на председателя на ДАТО или писмено оправомощен от него заместник-председател, на председателя на ДАНС или писмено оправомощен от него за-

осигуряване на състезателност при събирането на гласните доказателствени средства като условие за използването им от съда при постановяване на присъдата с оглед гарантиране на правото на справедлив процес. Подробно за ролята на съда в досъдебното производство вж. **Трендафилова, Е.** Промените в НПК от 1999 г.: теоретически положения, законодателни решения, тенденции. София: Сиела, 2000, с. 176–229.

⁷ За делата с особена подсъдност има и особени правила – вж. чл. 174, ал. 2 и 3 НПК. Специални правила за органа, който дава разрешение за използване на СРС спрямо магистрати, се съдържат в чл. 174, ал. 5 и 6 НПК.

местник-председател или на главния секретар на МВР. При отказ да се даде разрешение СРС не се прилага⁸.

10) **Ако прилагането на СРС не даде резултат (не се съберат доказателства), не се изготвя никакво доказателствено средство.** При традиционните способи не е така – дори да няма събрани доказателства чрез съответното действие за него винаги се изготвя протокол (например дори свидетелят да не е разказал нищо от значение за делото, показанията му се отразяват в протокол за разпит; дори нищо да не е открито при претърсването, протокол за това, че то е било проведено, се изготвя, и т.н.). Нещо повече, събраната чрез СРС, но не-нужна за наказателното производство информация, трябва да бъде своевременно унищожена, за да не бъде използвана за други незаконни (дори престъпни) цели. И затова трябва да съществуват надеждни законови гаранции и конкретни механизми, вкл. контролни. Въпросът е изключително важен, но няма да се спирам на него, защото остава извън предмета

на статията. Той е част от по-големия въпрос за контрола изобщо върху използването на СРС. У нас контролни структури⁹, вкл. с дублиращи се правомощия, не липсват, но като че ли остават съмнения относно ефективността на тяхната работа.

11) **При използването на СРС могат да се съберат и трите вида доказателствени средства.**

Ако прилагането на СРС даде резултат, т.е. чрез тях се открият доказателства, те се възпроизвеждат във *веществени доказателствени средства* (ВДС). Наблюдаващият прокурор е този, който преценява кои от получените данни могат да служат като доказателства за конкретното наказателно производство. При наличието на такива той разпорежда на прилагащия СРС да изготви ВДС в 2 екземпляра. В 24-часов срок от изготвянето им единият се изпраща на наблюдаващия прокурор, който го прилага по делото, а другият се изпраща на органа, дал разрешението за прилагане на СРС¹⁰. Съдържанието на ВДС

⁸ Според Доклада на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства за извършената дейност през 2019 г., достъпен на интернет адрес: <http://www.nbksrs.bg/images/doc/DOKLAD2019.pdf>, за 2019 г. съдът е постановил откази по 14,75% от исканията на ДАНС, 10,33% от исканията на МВР, 9,9% от исканията на прокуратурата и 20,69% от исканията на КПКОНПИ. Отново според цитирания доклад основните причини за постановяване на отказ се дължат на: „липса/недостатъчност на данните за съпричастност на лицето към описаната престъпна дейност; липса на данни за наличие на ОПГ, въпреки легалната ѝ дефиниция в чл. 93, т. 20 от НК; липса на мотиви за невъзможност или изключителни трудности за събиране на необходимите данни без използване на СРС; непосочване на постигнатите резултати в исканията за продължаване на срока за прилагане и др.“. Докладът на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства за извършената дейност през 2020 г., е достъпен на интернет адрес <https://www.nbksrs.bg/media/2725/%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D0%B1%D0%BA%D1%81%D1%80%D1%81-%D0%B7%D0%B0-2020-%D0%B3.pdf>. Според него основните причини за отказ остават почти същите, но намалява относителният дял на отказите по искания на всеки един от органите. През 2020 г. съдът е постановил откази по 7,16% от исканията на ДАНС, 7,87% от исканията на МВР, 6,05% от исканията на прокуратурата и 2,67% от исканията на КПКОНПИ.

⁹ Такива външни структури (извън органите, прилагащи СРС) са: Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства (чл. 34б – 34ж ЗСРС) и Постоянната комисия на Народното събрание (НС) (чл. 34з ЗСРС), която се подпомага от нарочна дирекция в НС – Дирекция „Координация, взаимодействие, анализ и информация“ (чл. 15 от Правилника за работата на администрацията на Народното събрание).

¹⁰ Възможно е при прилагането на СРС да се разкрият данни и за друго тежко умишлено престъпление, посочено в чл. 172, ал. 2 НПК, различно от това, за чието разследване са поискани и прилагани СРС. В този случай наблюдаващият прокурор може да поиска изготвянето на ВДС в повече от 2 екземпляра. Тогава отново в 24-часов срок от изготвянето им единият се изпраща на органа, дал разрешението, а другите – на прокурора, който ги прилага към съответните наказателни производства. По данни от Доклада на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства за извършената дейност през 2019 г. са били изготвени 1124 броя ВДС при прилагани СРС спрямо 3310 лица. Данните за 2020 г. са сходни – изготвени 1089 бр. ВДС при прилагани СРС спрямо 3042 лица (Доклад на Националното бюро за контрол на специалните разузнавателни средства за извършената дейност през 2020 г.).

се възпроизвежда и в писмена форма – в *протокол* (чл. 132, ал. 2 НПК), който е *писмено доказателствено средство*. Ако е извършено разследване чрез служител под прикритие, той може да бъде разпитан като свидетел с тайна самоличност и неговите *показания са гласно доказателствено средство, в което се възпроизвеждат невестествени доказателства*. Освен това в резултат от контролирана доставка и доверителна сделка могат да бъдат получени и *веществени доказателства*. Няма друг способ на доказване, който по този начин да води до събирането и на трите вида доказателствени средства. Тази особеност на СРС всъщност е последица от това, че те се състоят от множество оперативни способи, т.е. самите СРС не са хомогенни както останалите способи на доказване.

12) **Доказателствата, събрани чрез СРС, не могат да обосноват обвинение и осъдителна присъда, ако не са подкрепени от други доказателства.** Според чл. 177, ал. 1 НПК обвинението и присъдата не могат да се основават само на данните от СРС. Такова е законодателното решение и за самопризнанието (чл. 116, ал. 1 НПК), за показанията на свидетел с тайна самоличност, вкл. служител под прикритие (чл. 124 НПК), и за ревизионния акт и др. документи по чл. 127, ал. 2 НПК. Всяка от тези хипотези има свое, различно основание. Причината законодателят да не се „доверява“ напълно на СРС според мен е най-вече тяхната тайна природа, което е предпоставка за по-лесна злоупотреба и по-трудното ѝ уста-

новяване. Ако приемем, че това е така, макар Конституционният съд (КС) да заема друга позиция¹¹, трябва да отговорим на по-общия въпрос – допустимо ли е изобщо да се повдига обвинение и да се постановява осъдителна присъда при наличието само на доказателства от тайни източници. У нас това са доказателствата, събрани чрез СРС, и съдържащи се в показанията на таен свидетел. До 2010 г. този въпрос имаше ясен отрицателен отговор, съдържащ се в разпоредбата на чл. 177, ал. 1 НПК, която гласеше, че обвинението и присъдата не могат да се основават само на данни от СРС, както и само на тях и на показанията на свидетели с тайна самоличност. След измененията от 2010 г. (ДВ, бр. 32 от 2010 г.) разпоредбата придобива днешната редакция, като отпада забраната обвинението и присъдата да се основават само на данни от СРС и на показанията на свидетели с тайна самоличност. Именно тази промяна е атакувана пред КС. В решение № 10 от 2010 г. съдът приема, че тя не противоречи нито на Конституцията, нито на международните договори, по които Република България е страна. Решението на КС обаче не се приема еднозначно. И. Сълов го подлага на сериозна критика¹². Продължава да поддържа изразената преди решението своя теза, че след като всяко едно от доказателствените средства – тези, изготвени при прилагането на СРС, показанията на таен свидетел и самопризнанието – е негодно да обоснове обвинение и присъда и съвкупността от (две или три от) тях няма да е годна за това¹³.

¹¹ Според Конституционния съд (Решение № 10 от 2010 г.) основната причина е по-скоро ограничаването на конституционни права и не толкова тайната природа на СРС: „Задължението на държавите – страни по КЗЧПОС и МПГПП, за въвеждане на ефективен режим на предварителен, текущ и последващ контрол върху специалните разузнавателни средства се основава не толкова на подозрението, че обвързаните с прилагането им служители могат да манипулират материалните носители на информация, колкото на това, че тази дейност неминуемо е свързана с ограничаване от изпълнителната власт на индивидуални граждански права, признати както от Конституцията, така и от международните договори“.

¹² И. Сълов акцентира на тайната природа на СРС като същностна тяхна характеристика и именно с нея обяснява негодността им да бъдат способ на доказване, а оттук и негодността на събраните с тях доказателствени материали да се използват в наказателния процес. „Тайната природа на СРС обуславя и органично присъщите им недостатъци (които подробно разгледах) което ги прави негодни за наказателнопроцесуална доказателствена дейност, по пътя на която да се обоснове наказателна отговорност и да се постанови осъдителна присъда“. – **Сълов, И.** Тенденции в развитието на наказателнопроцесуалното доказателствено право на Република България. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките“, с. 43.

¹³ **Сълов, И.** Цит. съч. с. 69.

Според И. Цонков с цитираното решение КС упражнява стриктно своите конституционни правомощия и се произнася само за конституционосъобразността на изменението в чл. 177, ал. 1 НПК и неговото съответствие с международни актове, по които България е страна. Не взема отношение относно целесъобразността му, като оставя на законодателя да реши дали да въвежда формални правила за допустимостта, или за силата на доказателствените материали. Според Цонков въвеждането на такива правила „би трябвало да е отговор на сериозна и доказана обществена необходимост, тъй като те преграждат пътя на все повече доказателствени материали до свободната съдебна оценка“. Авторът не изразява мнение дали в конкретния случай такава необходимост е налице¹⁴.

Според мен *de lege lata* законодателството допуска да се повдига обвинение и постановява осъдителна присъда само въз основа на доказателства, събрани чрез СРС, и показания на тайни свидетели, които не са служители под прикритие¹⁵. Не съм убедена обаче, че това е правилно. Струва ми се, че към настоящия момент обществената необходимост, за която говори И. Цонков, е налице. Най-общо аргументите ми са следните. На първо място, приетото законодателно решение недооценява тайната природа на СРС и запазването в тайна на самоличността на свидетеля. А оттук недооценени остават и техните последици за наказателния процес – сериозни ограничения пред и „изкривявания“ на наказателно-процесуалното доказване. При наличието единствено и само на доказателства, събирани тайно, в продължителен период от време с технически средства с все по-големи възможности от органите на изпълнителната власт, свикнали да извършват ОИД, а не процесуално доказване, и действащи без прекия и непосредствен надзор на прокурора, изначално липсват достатъчно гаранции за разкриване на обективната

истина на базата само на СРС. Положението с нищо не се променя, когато към тях се прибавят доказателства от друг, таен източник, чиято надеждност не може да бъде пълноценно проверена. Запазването в тайна на самоличността на свидетеля поставя трудно преодолими пречки пред оспорване на достоверността на показанията му, проверка на съпричастността му към прилаганите СРС и др. Наред с това следва да се отчита и още нещо. За цялостното доверие към тайните способности и източници на доказателства от огромно значение са доверието в структурите, които ги използват, както и наличието на надеждни и ефективни органи и механизми за контрол в и извън наказателния процес, които също да се ползват с обществено доверие. Наличието на периодични скандали, свързани с разрешаването, прилагането или контролирането на СРС, трябва да е индикатор за законодателя за особена предпазливост при използването им за разкриване на обективната истина в наказателния процес. Тази предпазливост следва да го мотивира да не допуска повдигане на обвинение и постановяване на осъдителна присъда само въз основа на тайни източници – СРС и тайни свидетели.

13) Наличието по делото на доказателства, събрани чрез прилагането на СРС, е предпоставка делото да се гледа при **закрити врати**, т.е. обосновава изключение от принципа за публичност на съдебните заседания. Според чл. 263, ал. 1 НПК делото се гледа при закрити врати, когато това се налага за запазване на държавната тайна¹⁶. Категориите информация, която представлява държавна тайна, са уредени в Приложение 1. към чл. 25 от Закона за защита на класифицираната информация (ЗЗКИ). В него е посочено, че държавна тайна представлява и информацията относно използвани съгласно законовите разпоредби специални разузнавателни средства (технически средства и/или способите за тяхното при-

¹⁴ Цонков, И. Теория и практика на съдебното производство по наказателни дела. Състезателността в светлината на Европейската конвенция за правата на човека. София: Сиела, 2014, с. 512–517.

¹⁵ Същото важи и за кумулативното наличие на които и да било две (или повече) доказателствени средства, посочени в чл. 116, ал. 1, чл. 124, и чл. 127, ал. 2 чл. 177, ал. 1 НПК.

¹⁶ Подробно за защитата на държавната тайна в наказателното производство вж. Фети, Н. Защита на класифицираната информация в наказателния процес. *Наказателното законодателство – традиции и перспективи*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016, с. 435–447.

лагане) – II. Информация, свързана с външната политика и вътрешната сигурност на страната, т. 6 от Приложението. В тази връзка и по повод констатирана противоречива практика на съдилищата ОСНК на ВКС се произнася с Тълкувателно решение № 4 от 2014 по тълкувателно дело № 4 от 2014 г., в което приема, че: „1. Наличието на приложени по наказателно дело ВДС, получени чрез използване на СРС, представлява допустимо, но недостатъчно основание за ограничаване на публичността на съдебния процес, налагащо разглеждането му при закрити врати съгласно чл. 263, ал. 1 от НПК. За всеки конкретен случай и независимо от положения гриф за сигурност съдът е длъжен самостоятелно да прецени дали доказателствените материали съдържат държавна тайна и да приложи ограничението по чл. 263, ал. 1 от НПК при спазване на критериите за относимост, необходимост и съразмерност.

1.1. В случаите на необходимост от прилагане на чл. 263, ал. 1 от НПК, съдът следва да проведе при закрити врати само отделни процесуални действия, свързани с приобщаване на информация, представляваща държавна тайна, съдържаща се във веществени доказателствени средства, придобити чрез специални разузнавателни средства. (...)

3. Съдебните актове по дела, по които са приложени веществени доказателствени средства, получени чрез използване на специални разузнавателни средства, се публикуват изцяло (диспозитив и мотиви). В случаите, когато съдебното производство или част от него е протекло при закрити врати на основание чл. 263, ал. 1 от НПК, задължително се публикува диспозитивът, а мотивите – само в онази част, в която не се коментира информация, представляваща държавна тайна“.

В заключение ще обобщим че, специалните разузнавателни средства са много различен от останалите способ на доказване. По своето съдържание те не се различават съществено от оперативните способности, традиционно използвани в ОИД, т.е. извън наказателния процес. А и самият НПК ги определя именно като „оперативни способности“ (чл. 172, ал. 1 НПК). Въпреки това те имат своето място в съвременния наказателен процес. При-

състват в наказателно-процесуалните законодателства на много европейски държави (например НПК на Германия, НПК на Франция и др.). Те са важно средство за разследване на редица престъпления, най-вече такива на организираната престъпност, свързани с наркотици, корупция и др., но „цената“, която обществото плаща за тях е висока. И под „цена“ нямам предвид единствено това, че прилагането им изисква сериозни финансови, технически и човешки ресурси. Тя включва и тайното ограничаване на основни конституционни права, тайното събиране на огромен обем информация, риска от манипулативното ѝ използване в и извън наказателния процес и др. Затова законодателят трябва да е изключително внимателен и прецизен при уредбата им. Той трябва да е едновременно много предпазлив относно използването им като способ на доказване в наказателния процес (т.е. трябва да останат *ultima ratio*) и много възискателен относно контрола върху тяхното прилагане и относно съхраняването и унищожаването на събраната с тях информация.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

Рашков, Б. Специални разузнавателни средства. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2010. // **Rashkov, B.** Spetsialni razuznavatelni sredstva. Sofia: UI “Sv. Klimnet Ohridski”, 2010.

Сълов, И. Тенденции в развитието на наказателнопроцесуалното доказателствено право на Република България. Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научната степен „доктор на науките“. // **Salov, I.** Tendentsii v razvitiето na nakazatelno protsesualnoto pravo na Republika Balgaria. Avtoreferat na disertatsionen trud za prisazhdane na nauchnata stepen “doctor na naukite”.

Трендафилова, Е. Промените в НПК от 1999 г.: теоретически положения, законодателни решения, тенденции. София: Сиела, 2000. // **Trendafilova, E.** Promenite v NPK ot 1999 g.: teoretichni polozheniya, zakonodatelni resheniya, tendentsii. Sofia: Siela, 2000.

Фети, Н. Защита на класифицираната информация в наказателния процес. – Наказателното законодателство – традиции и перспективи. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2016. // **Feti, N.** Zastita na klasifitsiranata informatsia v nakazatelnia protses. – V: Nakazatelnoto zakonodatelstvo – traditsii i perspektivi. Sofia: UI “Sv. Klimnet Ohridski”, 2016.

Цонков, И. Теория и практика на съдебното производство по наказателни дела. Състезателността в светлината на Европейската конвенция за правата на човека. София, Сиела, 2014. // **Tsonkov, I.** Teoria i praktika na sadebnoto proizvodstvo po nakazatelni dela.

Sastezatelnostta v svetlinata na Evropeyskata konventsia za pravata na choveka. Sofia: Siela, 2014.

Чинова, М. Досъдебното производство по НПК. София: Сиела, 2013. // **Chinova, M.** Dosadebnoto proizvodstvo po NPK. Sofia: Siela, 2013.